

mestall

any VIII
núm. 19
juny 2006

mestall: 1. mescla de diferents
espècies de cereals; 2. conjunt
homogeni de coses diverses

Butlletí de l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines

NOVETATS AL WEB DE L'ASSOCIACIÓ

SUMARI

Portada

**Novetats al web
de l'associació**

Patrimoni

**II Cuita de forns de
rajoler de les Gavarres**

Estudis

**La importància de la
inclusió de les masies
en els inventaris i
catàlegs municipals de
protecció del patrimoni
arquitectònic**

L'Associació

**Sortida: Les barraques
de pedra seca de la Ga-
rriga i el poble de Lladó**

**La tasca d'
Antoni Saumell**

Notes de lectura

**E. Saguer, *Treball
agrari i reproducció
econòmica. El Baix
Empordà, 1850-1880***

**R. Lluch, *Els
remences. La senyoria
de l'Almoina de Girona
als segles XIV i XV***

Llibres

**J. Guitart (coord.),
*Història agrària dels
països catalans, vol. 1
[Antiguitat]***

Trobades

**Treball, món rural i
canvi agrari a l'Europa
contemporània**

Agenda

Després de l'entrada al Patronat Eiximenis, agraïm a la Diputació de Girona que ens hagi cedit un espai al seu servidor per a la pàgina web de l'associació. Amb molta il·lusió, hem començat a treballar-hi per convertir-la en un altre instrument de comunicació dels membres de l'Associació d'Història Rural, entre nosaltres i amb els que encara no ens coneixen.

Fins ara l'associació tenia un espai cedit pel Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC-Secció Vicens Vives) de la Universitat de Girona (www.udg.edu/ilcc/ahr.html). No era una pàgina gestionada per nosaltres mateixos i depeníem de la bona relació que tenim amb aquest institut universitari per actualitzar-la i gestionar-la. Actualment, hem traslladat tota la informació de l'adreça de la UdG a la nova adreça. Per això hi trobareu les seccions que ja coneixeu: les publicacions, la convocatòria del Premi Mestall i els butlletins. D'altra banda, hem refet la distribució de tota la informació institucional, la que ens explica als altres, posant-la en una nova secció

que hi vulguin participar. També hi haurà una part d'accés restringit a la junta, tot i que encara no està del tot enllestida; servirà per emmagatzemar documentació interna, i volem que, a la llarga, faci la funció d'arxiu històric de tot tipus de documentació electrònica.

El disseny d'aquesta nova web ha millorat la navegació, perquè inclou una barra de menú intern visible a totes les pàgines, la qual cosa ens permet canviar de secció en qualsevol moment. Us animem a visitar aquest espai i, sobretot, a fer-nos les aportacions i comentaris que considereu convenients sobre l'estètica, l'estructura i els continguts de les pàgines. Esperem que ens comuniquem els problemes o mancances que hi trobeu. També, si us agrada, estarem contents de sentir-ho.

La Junta ■

www.ddgi.es/historiarural
www.ddgi.es/historiarural

anomenada "Associació". Hem organitzat per temes les activitats habituals de l'associació (jornades i excursions). Com a novetat en els continguts, hi trobareu fotografies de les sortides (Rosselló, Empordà...). La intenció de la junta és penjar-hi imatges de les excursions que anem fent, i per això esperem enviaments dels socis

II Cuita de forns de rajoler de les Gavarres

Sant Climent de Peralta (Baix Empordà)

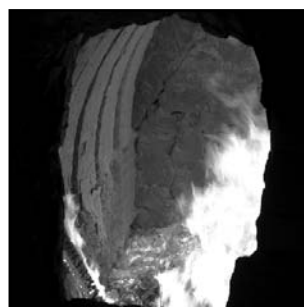
Quan el 1997 la fundació Amics del Patrimoni va portar a terme la primera actuació de desbrossament i reforçament de les parets principals de la rajoleria del mas Frigola de Sant Climent de Peralta (Baix Empordà), poc podien pensar que pocs anys després tornaria a funcionar. Del 29 d'octubre al 19 de novembre de 2005 l'Ajuntament de Forallac va organitzar la II Cuita de forns de rajoler de les Gavarres, que dos anys abans havia tingut lloc a la rajoleria del mas Plaja de Fitor. Per fer-ho possible, va ser necessària una nova intervenció que suposava la substitució dels 14 arcs de la graella per 12 de nous, que han estat fets amb materials d'alta temperatura respectant les proporcions originals del forn. La iniciativa ha estat possible gràcies als coneixements i l'entusiasme de Josep Matés, mestre de l'Escola de Ceràmica de la Bisbal d'Empordà, i de Joan Ferrer, hereu d'una nissaga de rajolers de Regencós. Així mateix, cal agrair la col·laboració de la família Frigola, propietària de la rajoleria, construïda molt probablement durant la segona meitat del segle XVIII i que va deixar de funcionar ara fa uns 120 anys. De l'esforç i la col·laboració de tots ells n'ha resultat una experiència engrescadora i pedagògica.

Iniciatives d'aquestes característiques permeten posar en valor un patri-

moni que romanía adormit, difondre'l a les noves generacions i donar testimoni d'una activitat de caràcter artesà en perill d'extinció. Una escola d'arts i oficis en plena natura que bé valia una visita per a tots els públics. Una lliçó de treball i d'esforç que té el seu resultat en una obra ben feta.

Per bé que tradicionalment les peces per coure es feien allà mateix aprofitant la terra i l'aigua de la zona, mitjançant un sistema de basses i canalitzacions construïdes a tocar del forn, el procés seguit en aquesta II Cuita ha començat amb el trasllat de les peces (rajoles, gerres i atuells de tota mena) des dels respectius tallers d'elaboració. L'obra es va enforar amb molta cura durant sis dies. El dia 4, a les 9 del matí, es va fer l'encesa del foc a la foganya de dues boques. Al llarg de dos dies aquest foc, que va menester unes 20 tones de fusta, va anar fent la cuita. Després, es va tancar la boca del forn, i es va deixar refredar el forn durant 15 dies. L'obertura i la retirada de les peces va tenir lloc el 19 de novembre. La desenforada va constituir tot un esdeveniment que va atraure la curiositat d'un nombrós públic.

David Moré Aguirre ■

L

a importància de la inclusió de les masies en els inventaris i catàlegs municipals de protecció del patrimoni arquitectònic

Raquel Lacuesta

*Conferència llegida a Barcelona,
Edifici del Vagó (Escola Industrial),
el 24 de novembre de 2005*

Reflexionant sobre quina ha estat la sort de la masia, la casa rural per excel·lència, se m'acuden diverses idees, o records, que voldria exposar en ocasió de la presentació del llibre *La masia catalana. Evolució, arquitectura i restauració*.

Fa molts anys que la masia ha estat estudiada des de diferents punts de vista: l'històric, l'arquitectònic, el tipològic, el socioeconòmic o el paisatgístic, per la seva condició d'objecte arquitectònic que recull l'essència de la tradició constructiva noble i popular alhora, com a element aglutinador d'una forma de vida, la pagesa, i d'una economia bàsica al país, l'agrícola, i, també, com a element estructurador del paisatge rural. Els estudis que han desenvolupat alguns d'aquests aspectes al llarg del segle XX (per posar els exemples més coneguts, els treballs de Josep Danés i Torras, de Joan Amades, de Joaquim Camps i Arboix, de Salvador Llobet, de Lluís Bonet Garí, de Jeroni Moner, conjuntament amb Josep Riera i Arcadi Pla, i d'un llarg etcètera) palesen que el tema ha suscitat, de sempre, un interès gens menyspreable, gairebé tan intens com el que ha despertat l'arquitectura romànica religiosa. Recordem, si més no, l'arxiu fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya, per a la formació del qual han col·laborat, des de

fa molts anys, nombrosos professionals de diferents disciplines.

Tanmateix, aquesta atracció inequívoca, exercida no sols entre les esferes dels intel·lectuals i dels investigadors, sinó també en els estrats més populars, no s'ha vist ponderada per part de les administracions públiques, ni emparada, fins fa escassos anys, per una protecció legal suficientment àmplia. La masia i els seus components territorials han estat tan a l'abast de tothom, han format part de la quotidianitat de tal manera, que escasses vegades s'ha parlat de protegir-la; i no s'ha temut gens ni mica per la seva desaparició. Estant tan lligada a la idea de la propietat de la terra, de l'hereu o la pubilla, del treball en el camp, semblava que no podia desaparèixer mai; com si tingués un pacte amb l'eternitat i no calgués protegir-la específicament amb una declaració monumental.

De fet, si repassem alguns dels antics volums publicats per la Direcció General de Belles Arts del Ministeri d'Educació i Ciència, que recullen les llistes dels anomenats "monuments nacionals", podem comprovar el següent:

- A l'*Inventari de Protecció del Patrimoni Cultural Europeu* (IPCE), publicat el 1967, es recullen els Conjuntos Histórico-Artísticos i Sitios Mixtos Urbano-Rurales

Intervenció de Rafael Masó Valentí a l'exterior del castell de Raïmat (Lleida): vorera de toves de la Bisbal, porta d'accés i reforma de finestra. Foto: Raquel Lacuesta, 2005.

declarats fins al moment. Aquesta publicació constitueix la primera aportació a Europa d'un inventari d'aquesta mena, sorgida com a conseqüència de la ponència que va desenvolupar l'aleshores Comissari del Patrimoni Artístic Nacional, Gabriel Alomar, en el Consell d'Europa reunit a Estrasburg durant aquells anys per tal de tractar el tema a nivell internacional i crear un model de fitxa unificada. Doncs bé, en

tari IPCE, amb el nom *Monumentos de Arquitectura Militar*. En la província de Barcelona, hi constaven 294 elements inventariats, entre els quals s'especificava que n'hi havia disset d'utilitzats com a masies; a la província de Girona es comptabilitzen seixanta-set elements d'arquitectura militar utilitzats com a "casas de labor", d'un total de 631 elements inventariats; a la província de Lleida, dos castells amb ús de masia, d'un total de 253 elements inventariats; i, a la província de Tarragona, cap, d'un total de 127. No cal dir que, a la pràctica, la interpretació d'aquest Decret, que va néixer amb una clara intenció de domini del territori per a la defensa nacional, va implicar la salvaguarda de les fortaleses, les ruïnes de castells i dels seus entorns naturals, però també de les masies i cases senyoriales que es trobaven al seu redós, gràcies a la prohibició expressa de construir en els paratges afectats, d'àmplies extensions, on es trobaven les edificacions. Ara bé, si per mala sort els inventariadors de l'arquitectura militar van ignorar algunes masies fortificades perquè només constaven com a "casa de labor", la desprotecció estava assegurada. És la sort que va tenir, per exemple, la quadra de Segur de Calafell, amb unes construccions adossades a la torre que havien estat projectades per Fra Josep de la Concepció l'any 1673. Del conjunt, un cop urbanitzats els terrenys del voltant, només se'n van salvar la torre i la capella medievals.

aquest Inventari, dins la província de Barcelona, no consta cap casa de pagès o conjunt rural, tan sols tres palaus; a la de Girona, hi ha recollits els palaus de nou poblacions, com ara Castelló d'Empúries, Flaçà, Peratallada, Peralada, etc., alguns d'ells amb alguna protecció legal específica dels anys cinquanta o seixanta; a la província de Lleida, setze palaus, sense cap declaració monumental, i a la de Tarragona, quatre palaus. Cap masia, pel que veiem.

- A l'*Inventario del Patrimonio Artístico y Arqueológico de España*, publicat l'any 1973 i reeditat el 1975, s'inclou com a "paraje pintoresco", declarat el desembre de 1945, el lloc de la Font Moxina i els seus voltants, al municipi d'Olot, "comprende la totalitat de les parts de prat i arbrats dels masos Aruga, Blanc, Marunys, Masdevall, Coromina i Raveix". Tot i l'ambigüitat del Decret, podríem suposar que les construccions també hi eren incloses.

- Podríem discutir si es tractava de masies fortificades, o de castells i torres de defensa utilitzats com a habitatges en el medi rural. En aquest cas, sí que van ser objecte d'atenció gràcies al Decret de 22 d'abril de 1949 sobre *Protección de los castillos españoles*, del Ministeri d'Educació Nacional, la llista dels quals va ser publicada el 1968 en el volum 2 de l'inven-

- Per la seva part, el Col·legi d'Arquitectes de Catalunya va donar un pas endavant en la inventarització de masies, quan va emprendre la tasca d'inventariar el patrimoni arquitectònic de totes les comarques catalanes. Aquests inventaris, realitzats durant la dècada de 1980 i materialitzats en fitxes individualitzades que van conservar el nom de Fitxes IPCE (és a dir, amb la intenció que formessin part igualment de l'Inventari del Patrimoni Cultural Europeu), van recollir força elements de l'arquitectura rural, no sols les cases de pagès importants, sinó també les construccions de caràcter secundari que les envoltaven i d'altres encara més anònimes, com pous de glaç, cabanyes, barraques, etc.

- També durant aquesta dècada alguns ajuntaments van emprendre la confecció dels seus Catàlegs municipals, amb els corresponents Plans Especials de Protecció; però, tot i l'esforç esmerçat, la majoria hi van incloure només les masies més rellevants. Aquests elements catalo-

gats mitjançant plans d'urbanisme passarien a ser, automàticament, Béns Culturals d'Interès Local (BCIL) fins que s'aprovà la Llei del Patrimoni Cultural Català el setembre de 1993. A partir d'aleshores, els elements dels Catàlegs ja no serien considerats BCIL, sinó Béns Catalogats (BCIN). Amb tot, la protecció que s'exigia en els catàlegs municipals generalment afectava els volums, les façanes, cobertes, alguna finestra cenopial o alguna porta d'arc dovellat (elements que sempre han atret els catalogadors, tant arquitectes com historiadors). Poques vegades s'incidí en l'entorn que li era propi i que contenia elements o construccions inseparables de la vida a pagès: l'era, el pou, la pallissa, el celler, l'estable o la masoveria. I, menys encara, que aquesta protecció afectés l'interior de les masies o el seu mobiliari antic, entre altres coses perquè de vegades la catalogació esdevenia una cosa furtiva: els amos o masovers, i especialment els gossos o les oques, procuraven que ningú no s'acostés a menys de dos-cents metres de la masia. La catalogació i la protecció, per força, havien de ser parcials i fins i tot temeràries.

(No ho dic en va: recordo, una vegada, quan estava fent l'Inventari del Vallès Occidental, que, amb els meus companys de treball, vam anar a La Barata; i ens va sortir del terrat un home carregat amb el que a mi em va semblar un trabuc però que devia ser una escopeta de caça, amenaçant-nos si ens hi acostàvem. I, en una altra ocasió, a la comarca d'Osona, vam entrar en el pati d'una masia per cercar l'amo, que no hi era, però ens va rebre una cort animal d'oques, galls, gallines, conills, gossos i gats i, en un moment, es van col·locar en fila índia tot escridassant-nos i menant-nos cap a la porta, perquè marxéssim del seu hàbitat ben ràpidament. Semblàvem el flautista d'Hamelín, però sense flauta. No sé si vaig decidir aleshores que, en un futur, hauríem d'incorporar a l'equip un historiador del poble, que conegués bé la seva gent i les seves bestioles, per fer aquestes tasques).

- La Direcció General de Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya va iniciar el 1982 l'*Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya*, al qual va incorporar la informació que aportaven les fitxes IPCE i altres documents semblants. En aquest Inventari, segons la pàgina web de la Generalitat, "hi tenen cabuda les tres categories de protecció que estableix la Llei 9/1993: els BCIN, els BCIL i la resta de béns integrants de l'ampli concepte de

patrimoni cultural que defineix la llei". Segons aquesta definició, es podria interpretar que totes les masies, pel fet de formar part de l'Inventari de BIPCCs de la Generalitat o dels inventaris municipals, s'hagin aprovat o no els seus catàlegs respectius, gaudeixen ja de protecció. A la pràctica, però, molt em temo que no és així.

- El *Catàleg de Monuments i Conjunts Històrico-Artístics de Catalunya*, publicat per la Generalitat l'any 1990, va recollir gairebé tots els monuments declarats a Catalunya fins l'any 1985, tant per l'Estat com per la mateixa Generalitat, d'ençà que li van ser traspassades les competències en matèria de patrimoni cultural. La llista de l'inventari d'arquitectura militar abans esmentat es va incrementar amb força masies fortificades o adossades a torres de defensa, que no havien estat contemplades anteriorment i, a més, es va afegir al Catàleg una relació d'arquitectura popular i medieval de l'Alta Garrotxa, protegida per una Resolució del juliol de 1983, que inclou construccions religioses, construccions militars i altres construccions. Entre aquests altres construccions, hi figuraven unes quantes masies, a més d'algun molí i algun pont.

- Existeix també un Decret, força ignorat, que podria ajudar, segons com s'interpreti, a salvaguardar algunes masies: es

tracta del Decret 571/1963, del 14 de març (aprovat per l'antic Ministeri d'Educació Nacional), referit a la protecció d'escuts, emblemes, pedres heràldiques, rotlles de justícia, creus de terme i similars, sempre que tinguin una antigor no inferior a cent anys. Doncs bé, segons com, gràcies a l'existència d'aquests elements en una façana o en un espai interior, la protecció es podria

Quan els edificis rurals perden els seus arrebossats i enlluïts per un criteri estètic a la moda, perden, també, bona part de la seva autenticitat. Foto: L. Cuspinera, 2005.

"Fa ja gairebé un segle que Josep Danés Torras es planyia no només de la trista situació de les masies, sinó també d'un esdevenidor encara més negre. I no s'equivocava".

estendre a tot l'edifici. Les justificacions podrien ser de caràcter històric, sentimental, artístic o emblemàtic, tant se val. Però caldria molta fermesa per part de l'Administració per aplicar el Decret a la protecció de l'entorn edificat d'un escut o una pedra heràldica. Tot i així, sé d'algunes cases a Castella en què s'hi ha aplicat.

La masia, com a complex arquitectònic, ha sofert la mateixa sort que la cultura del pagès. És a dir, ha perdut part dels seus valors intrínsecs, s'ha modernitzat, la qual cosa, en principi, no hauria de ser pejorativa. Però al costat d'alguns edificis nobles han aparegut coberts d'uralita i façanes de totxana vista, i les fusteries han estat substituïdes per l'alumini. I, també, han patit l'anomenat "mal de la pedra", quan, des de posicions pseudocultes o neopopulistes, han perdut els seus arrebossats i enlluïts per deixar la pedra, no sempre aparellada noblement, despallada i desprotegida de les inclemències del temps.

En el millor dels casos, els terrenys que l'envoltaven, en ser urbanitzats, van deixar sobreviure la casa com a objecte d'antigor, fins i tot amb orgull, però després del seu entorn i de les seves construccions característiques, i ofegada per cases i blocs.

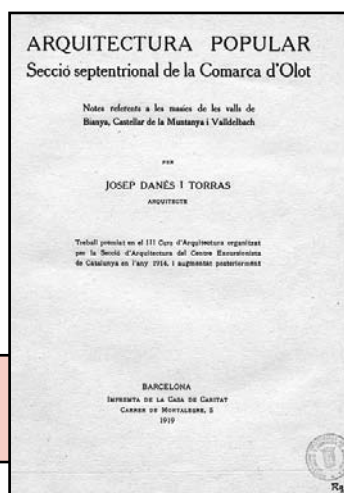
Fa ja gairebé un segle que Josep Danés Torras es planyia no només de la trista situació de les masies, sinó també d'un esdevenidor encara més negre. I no s'equivocava. Escrivia:

Aquestes cases estàn moltes deshabitades, o habitades d'una manera indigna. Les famílies temptades pel viure de ciutat, sense cap classe de preparació han abandonat la casa pairal, preferint portar una vida insignificant en un poble, que poder ésser senyor en la seva terra; altres, segueixen un camí oposat, tancats a pagès amb un esperit també tancat, sense idealitat de cap classe, passen la vida quedant-se solters, dedicant-se sols a pescar i a cassar i no cuidant-se del desenrotllament de la propietat, car amb lo que dona ja en tenen prou; sovint, després d'admirar la bellesa d'una masia, ens hem de doldre de trobar-hi aquests neurastènics que, posseint-la, no en disfruten.

Què hauria pensat Danés si hagués llegit a *La Vanguardia* de fa uns mesos un titular com aquest?: "Masías con cheque. Una agencia premia con 6.000 euros a quien informe sobre casas rústicas en venta". I déu n'hi do amb els comentaris del periodista: l'agent immobiliari en qüestió no entén perquè l'Administració posa pals a les rodes en matèria de rehabilitacions o reformes de masies; exigeix estudis arqueològics, informes d'impacte paisatgístic, informes del Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, de l'administració hidràulica o del Servei Geològic: "Un galimatías burocrático —diu el periodista— que, además, sólo se pone en marcha si la masía en cuestión figura en un catálogo específico que fija si es susceptible de reconstrucción o de rehabilitación". El mateix agent immobiliari ofereix de vegades als paletes interessants incentius perquè rehabilitin masies abandonades, i fins i tot l'oportunitat de comprar-les a bon preu.

Anem a veure, ara, quina és la gènesi del "galimatías burocrático" a què al·ludia el periodista i perquè és important la inclusió de les masies en els inventaris i catàlegs municipals de protecció del patrimoni arquitectònic. Ja l'anterior Llei catalana d'urbanisme 2/2002, de 14 de març, en els seus Principis de caràcter general i, de manera més específica, en els seus articles 3 i 9, en definir el concepte de *Desenvolupament urbanístic sostenible* (LUC, Art. 3.1), feia referència de manera indirecta al Patrimoni Arquitectònic, en determinar que s'havien de "conjuminar les necessitats de creixement amb la preservació [...] dels valors paisatgístics, arqueològics, històrics i culturals". Igualment, especificava que el planejament urbanístic havia de "preservar els valors paisatgístics d'interès especial, el patrimoni cultural i la identitat dels municipis" (LUC, Art. 9.3) i havia de vetllar perquè les construccions i instal·lacions noves s'adaptessin a l'ambient que les contextualitzava i no desmereïessin els edificis o les restes de caràcter històric, artístic, arqueològic o tradicional (LUC, Art. 9.3).

La Llei de 2002 va ser, potser, la primera que, d'una manera explícita, va intentar regular la conservació i l'ús de les masies i les cases rurals. Aquest esperit va ser recollit en el vigent Text refós de la Llei d'Urbanisme aprovat per la Generalitat de Catalunya segons Decret legislatiu de 26 de juliol de 2005. L'article 47 del Text refós,

Antecedent dels estudis sobre l'arquitectura popular, a càrrec de l'arquitecte Josep Danés. 1919.

referit a *Règim d'ús del sòl no urbanitzable*, es diferencia ben poc del redactat de la llei anterior, i en el seu punt 3 diu així: "És permès, en sòl no urbanitzable, amb els requisits fixats pels articles 50 i 51, de reconstruir i rehabilitar les masies i cases rurals que calgui preservar i recuperar per raons arquitectòniques, històriques, mediamambientals, paisatgístiques o socials" (aquest és un nou concepte afegit a la Llei anterior). I segueix dient: "Les masies i cases rurals han d'haver estat incloses pel planejament urbanístic en el catàleg a què es refereix l'article 50.2, amb vista a destinar-les a habitatge familiar, a un establiment hotel·ler amb exclusió de la modalitat d'hotel apartament, a un establiment de turisme rural o a activitats d'educació en el lleure. Tanmateix, per poder destinar les masies o cases rurals a establiment hotel·ler ha d'estar previst expressament en el dit catàleg, el qual pot establir un límit del nombre de places".

Pel que fa a l'al·lusió a l'article 50, referit al *Procediment per a l'aprovació de projectes de reconstrucció i rehabilitació de masies i cases rurals en sòl no urbanitzable*, en l'apartat 1 es determina que aquests projectes "han d'ésser sotmesos a informació pública per l'ajuntament, per un termini de vint dies, i a l'informe de la comissió territorial d'urbanisme competent, que l'haurà d'emetre en el termini de dos mesos. La llicència serà atorgada sempre que aquest informe sigui favorable i reculli, en els casos que així es determini, les mesures correctores i les condicions de caràcter urbanístic a què fa referència l'article 48.2". Aquestes condicions són les que es preveuen en el procediment per a l'aprovació de projectes d'actuacions específiques d'interès públic en el sòl no urbanitzable, i impliquen la inclusió de la documentació següent (o sigui, aquell "galimatias burocràtic" que esmentava abans):

- Una justificació específica de la finalitat del projecte i de la compatibilitat de l'actuació amb el planejament urbanístic i sectorial.
- Un estudi d'impacte paisatgístic.
- Un estudi arqueològic i un informe del Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca.
- Un informe de l'administració hidràulica en segons quines condicions d'afectació d'aqüífers, zones vulnerables, etc.
- Un informe del Servei Geològic de Catalunya, si l'actuació afecta jaciments paleontològics o punts geològics d'interès.

Tot això és requisit per tramitar les llicències municipals. Ara bé, si es tracta de

Coberta del llibre *La masia catalana*. Brau edicions, 2005.

projectes que només comportin obres de conservació, d'adequació, de millora o de manteniment d'un ús existent admès per l'ordenament urbanístic, el tràmit queda únicament subjecte a llicència municipal.

L'apartat 2 del mateix article 50 estableix que "el planejament urbanístic general o especial ha d'identificar en un catàleg específic les masies i les cases rurals susceptibles de reconstrucció o de rehabilitació i justificar les raons que en determinen la preservació i la recuperació". Aquí es fa referència altra vegada a què els criteris paisatgístics que determinen la inclusió de les masies i cases rurals en el catàleg s'han d'adequar a les determinacions establertes pel planejament per a la protecció i el millorament del paisatge.

Per últim, l'apartat 3 incideix de manera concreta en l'actuació en el patrimoni arquitectònic rural: "s'han de respectar el volum edificat existent i la composició volumètrica original prèviament determinats i, si no s'alteren les característiques originals de l'edificació, es permet la divisió horitzontal", sempre d'acord amb la normativa reguladora de les condicions objectives d'habitabilitat.

L'article 51, referit a les *Directrius per a les llicències d'edificació en sòl no urbanitzable*, estableix en el seu punt 1 que "els materials, els sistemes constructius, el volum i la tipologia aparents de les edificacions han d'ésser els propis de l'àmbit territorial on siguin emplaçats". Els criteris i les condicions necessàries per fer efectiva aquesta directriu s'han d'establir des del planejament territorial i el planejament urbanístic.

L'esperit i la lletra de la Llei d'urbanisme, juntament amb l'aplicació de la Llei de Patrimoni Cultural Català, podrien donar-nos motius de satisfacció pel que fa a la protecció real de les masies i cases rurals. I, per extensió, l'aplicació dels criteris paisatgístics, amb un concepte ampli que inclogui l'entorn de les edificacions (i, per tant, les construccions o elements annexos que li són propis) podrien ser també esperançadors. Però podem interpretar-ho diferentment: si ha arribat a ser important que aquests elements hagin de ser inclosos en un catàleg és perquè han

"El dubte es genera quan els criteris d'intervenció poden ser determinats unilateralment, en funció dels coneixements històrics d'un tècnic (que poden o no ser amplis) o en funció de les pressions especulatives".

Model de fitxa individualitzada, dissenyada pel Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona per a la confecció d'inventaris i catàlegs, com a instrument de planejament. Exemple de fitxa de les ruïnes d'una masia de Dosrius. 2005.

Tradicionalment, les masies s'han anat adaptant a les modes, als usos, als estils o als materials de cada època. Les que més ens atrauen, potser per la seva autenticitat, són aquelles que s'han mantingut sense gaire canvis o amb els canvis que es van introduir al segle XVIII. Canviar el seu aspecte, ara, per l'aplicació d'uns criteris no massa sensibles suposaria perdre aquesta autenticitat. Tenim bons exemples d'intervenció al llarg de la història més recent. Sense anar més lluny, l'arquitecte Rafael Masó constitueix un bon exemple a seguir per la seva sensibilitat en fer front al tema. Les seves intervencions en el patrimoni rural fugiren de qualsevol ostentació i respectaren la tradició a l'hora d'afegir ele-

Al meu parer, aquestes fitxes d'inventari o catàleg haurien de ser el més completes possible quant a informació relativa als edificis, i no limitar-se únicament a llistes o fitxes telegràfiques que no n'aclareixen realment el valor. Ben complertes constitueixen ja, per si mateixes, un informe justificatiu de la inclusió en el catàleg, fet per persones que han trepitjat el lloc (haurien de ser, conjuntament, arquitectes i historiadors de l'arquitectura), professionals que han remenat en els arxius i han sondejat la gent, i que, per tant, estan en condicions de dictaminar si l'element en qüestió és o no susceptible de ser inclòs en un catàleg i quines de les seves parts constitutives haurien de ser preservades per a la posteritat. És d'aquesta manera que la masia deixarà de ser la germana pobre del patrimoni arquitectònic. ■

Sortida

Les barraques de pedra seca de la Garriga i el poble de Lladó

11 de març de 2006

L'Associació d'Història Rural de les comarques gironines organitzà una sortida el dissabte 11 de març per veure sobre el terreny algunes barraques de pedra seca de la Garriga, com a mostra d'arquitectura tradicional d'aquesta extensa zona més o menys planera i molt pedregosa, situada entre els termes atempordanesos d'Avinyonet de Puigventós, Vilanant i Llers.

Ens trobarem un grup format per vint-i-sis persones a la plaça Major d'Avinyonet de Puigventós, a primera hora del matí, amb una ventada considerable i sota un cel típicament empordanès amb una lluminositat forta, amb Marià Sáez Planas, guia de la nostra excursió. Professor d'ensenyament secundari, és un bon estudiós de l'arquitectura tradicional i autor de la guia temàtica dels quaderns de la Revista de Girona dedicada a *La Pedra seca* (2004). Organitzats en cotxes particulars, ens anàrem desplaçant pels camins de la Garriga i poguérem visitar cinc magnífiques barraques de formes i mides molt diferents: barraca de tres pisos, circular, ovalada, amb cúpula, sense cúpula, etc.

El treball amb pedra seca és una tradició constructiva localitzada a la conca del Mediterrani. Present a l'Alt Empordà, es troba principalment a la zona del cap de Creus, a la Garriga i a la serralada de l'Albera. Són petites construccions sòlides i resistents a la climatologia adversa; s'hi utilitzen pedres de totes mides i amb formes irregulars que es trobaven al mateix lloc on es construïa. Les barraques de pedra seca foren fetes per poder passar-hi la nit o per a arrecerar-s'hi del fred o la calor, els homes i el bestiar, i també s'hi podien guardar eines.

El paratge de la Garriga està format per grans concentracions de pedra calcària, amb formes molt capricioses degut al treball constant de l'erosió; són unes terres que varen deixar de ser ermes a inicis del segle XIX, quan començà la seva transformació en terres de conreu, concretament amb plantades massives de vinyes i també d'oliveres, que modificaren totalment la fesomia del paisatge. La Garriga s'omplí de construccions de pedra seca i, d'aquesta manera, formà una de les concentracions més importants de barraques de tipologies i mides diverses, parets de tanca, murs i camins de carro.

Poc abans de la una del migdia arribàrem a la plaça Major de Lladó. Era la segona parada important de la sortida, i ens hi esperava l'amic Joaquim Tremoleda, doctor en arqueologia i autor, entre molts altres estudis, de la guia monogràfica dels quaderns de la

Revista de Girona dedicada al poble de Lladó (2002) i de la guia de patrimoni local *La Garrotxa d'Empordà: Lladó-Cabanelles* (2003). La visita al poble de Lladó, situat a les Garrotxes d'Empordà, va centrar-se en el conjunt arquitectònic de la canònica —ben conservada— de Santa Maria, que constitueix un bon exemple de com s'organitzava un monestir canonical. Aquest nucli, d'origen medieval, format a redós de l'església romànica de Santa Maria, s'articulava entorn de la plaça Priorat, que també inclou un antic hospital i les cases dels canonges d'ofici, afegides fins al segle XVII. Tot seguit, passàrem per la zona dels horts, on discorre la riera d'Àlguema, que havia estat la zona de treball dels paraires, ofici molt present a Lladó en èpoques passades. Pujàrem a la zona preeminent del poble, on hi ha l'església de Sant Feliu, fora de culte des de l'any 1929. I, per acabar el recorregut, visitàrem, al carrer Gran, l'exposició permanent del taller del pintor Moisès Sidrach (Lladó 1938-1980), que la majoria de nosaltres no coneixíem —realment ens sorprengué, per la força dels seus quadres i escultures, fruit de les seves inquietuds intel·lectuals i després de molta experimentació amb materials—. Per acabar, passades les dues, dinàrem a can Cucut de Queixàs (Cabanelles): un àpat ben copios, prèviament reservat.

A tots aquells que no pogueren venir, els recomanem que considerin la possibilitat d'escapar-se algun dia tant per la Garriga, potser poc coneguda, com pel municipi de Lladó, si no hi han estat recentment.

Erika Serna ■

■ l'Associació

La tasca d'Antoni Saumell

Josep Fontana

Vaig conèixer Antoni Saumell quan es va inscriure a la primera edició del curs de doctorat que fèiem al recentment fundat Institut d'Història Jaume Vicens Vives, de la també acabada de néixer Universitat Pompeu Fabra, en un pis del carrer de Muntaner...

Text de Josep Fontana llegit a Vilafranca del Penedès el passat divendres 3 de febrer, en l'acte d'homenatge a Antoni Saumell i Soler, en el qual es va presentar el llibre de Victorino Santamaría, *Recopilación razonada de los usos rurales del partido judicial del Vendrell*, prologat per l'historiador penedesenc.

Antoni Saumell era membre de l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines.

Era una aventura tan poc assenyada que, confesso, vaig ser el primer sorprès que hi acudís tanta i tan bona gent com ho va fer.

En aquells cursos, Saumell em va començar sorprenent per l'amplitud dels seus coneixements i interessos en el terreny de la història, però també per la seva personalitat, per la qualitat humana que mostrava. Com que, a la vegada que estudiaven, els alumnes havien d'anar triant els temes sobre els quals volien fer el treball de recerca que calia que presentessin, vaig intentar d'orientar-los per camins que em semblava que responien als seus interessos. D'aquesta manera es van iniciar els treballs que acabarien duent a les tesis doctorals del mateix Saumell, de Josep Pich o de Genís Bamosell.

En el cas de Saumell, estava clar, quan un parlava amb ell, que els seus interessos per la història estaven clarament associats a les preocupacions pel medi i per la situació de la pagesia del Penedès i, més en concret, pel que feia referència a l'evolució i els problemes de la viticultura. Va sorgir així el seu treball del programa de doctorat, que es va llegir el setembre de l'any 1993 amb el títol de *Crisi vinícola i renovació tecnològica al Penedès: l'Estació enològica de Vilafranca entre els anys 1902 i 1922*.

La recerca partia —des del punt de vista d'un historiador, era un origen lògic— de la crisi vinícola de finals del segle XIX, i s'endinsava pels camins dels intents de recuperació. Saumell no es limitava, però, a considerar els aspectes relacionats amb la introducció de nova tecnologia, sinó que procurava establir el context social de tot el procés i arribava a concloure (llegeixo literalment d'aquest treball): "L'aposta per un hipotètic futur millor en què la crisi vinícola fos vençuda per la força de la modernització tecnològica passava per l'assumpció d'un model dirigit des de dalt, socialment conservador i clarament afavoridor dels interessos dels grups privilegiats".

Era un treball força ambiciós, amb 450 pàgines de text i un apèndix documental: la primera peça d'un projecte que aspirava a arribar fins al present. No sé si Saumell va aprendre gran cosa de mi en aquells anys, però sí que jo vaig aprendre molt d'ell, de les converses que hi mantenien i de la lectura del que anava escrivint. Però vaig tenir prou seny com per entendre que en el futur necessitava, per a realitzar la tesi doctoral, del guiatge d'algú que conegués millor que jo els temes que estudiava, i vaig suggerir-li el nom d'Antoni Gavallda. Penso que va ser una tria ben afortunada, perquè els dos coincidien, no solament en els temes de recerca, sinó en l'actitud vital davant del que estudiaven.

Així va sorgir, cinc anys més tard, la tesi, *Crisi vinícola, renovació tecnològica i cooperativisme. El sindicat agrícola del Vendrell i els cellers cooperatius del Penedès del primer terç del segle XX, 1900-1936*, que duia més endavant, més a la vora del present, l'estudi que havia encetat amb el treball de recerca del doctorat.

Van seguir a la tesi uns anys dedicats de ple a l'ensenyament i a la publicació, amb una empena i una intensitat que ara em fan pensar que, darrere d'aquesta activitat, hi havia com una mena d'intuïció: que el temps que tenia per fer la feina no era massa llarg. Una feina que, com havíem parlat en diverses ocasions, tenia la intenció de dur més enllà de la guerra civil, per plantejar els problemes d'un passat immediat i del present.

D'ací que, quan el vaig veure per darrera vegada, molt poc abans de la seva mort, admirant-me per la vivesa de la ment que batia en aquell cos que anava morint-se, em sobtés el seu interès a anar-me fent llegir en el seu ordinador el text d'un article que portava la seva anàlisi fins a l'actualitat, que apareixerà properament a *Recerques*; i, sobretot, em va impressionar que em digués, assenyalant les lletres amb el dit, ja que no podia parlar, "És el que em deies que havia de fer".

L'Antoni Saumell d'aquests darrers temps de la seva vida no es va deixar abatre en cap moment per la seva sort, sinó que bullia de projectes i de passió per fer un treball que ell havia iniciat amb la intenció d'aportar coneixements que fossin útils per al seu país i per a la seva gent.

Està bé que el recordem, com ho fem avui, en ocasió de presentar aquest darrer llibre que va prologar i editar. És just que ens planyem d'haver-lo perdut massa aviat. Però a mi em sembla que el millor homenatge que li podem fer, la millor manera d'aconseguir que la seva tasca doni fruit, és procurar que es continuï, que algú la segueixi on ell la va deixar. Cal que alguns dels més joves reprenguin la feina de seguir estudiant els problemes de la viticultura d'aquest país, els problemes d'aquesta terra i de la gent que hi viu i hi treballa, per tal d'ajudar entre tots a què, amb un coneixement millor, aconseguim de construir un futur més pròsper i més just. Cal que algú reprengui el camí que ell va iniciar amb tanta independència i tant esforç, perquè resta encara molt per fer i tenim per endavant un futur prou incert.

A mi m'agradaria, sobretot, que la lliçó que els més joves traguessin d'aquests escrits, i de la vida que hi ha al darrere, fos una voluntat de coneixement crític i de compromís amb el país com la que va caracteritzar la vida i el treball d'Antoni Saumell. ■

Alguns resultats de la tesi doctoral d'Enric Sagner (1996) han estat publicats en revistes especialitzades, com ara la *Revista de Historia Económica* (1998) o el *Noticario de Historia Agraria* (1998); però, fins la publicació d'aquest llibre, una part fonamental del seu treball encara romania inèdita. En bona part, això s'explica per les característiques de la seva aportació, que constitueix un bloc coherent difícil de fragmentar en aspectes parcials. Poques vegades l'edició d'un llibre està tan justificada com en el cas que ens ocupa, perquè la seva principal característica és l'enfocament global del sistema agrari del Baix Empordà de mitjan segle XIX. Aquest enfocament suposa no només un coneixement molt precís dels diferents elements que conformen aquesta economia agrària, sinó també de la seva interrelació; és a dir, del seu funcionament. En la meua opinió, l'autor surt airós del repte que això suposa, oferint-nos un treball que resulta modèlic en molts aspectes. L'espai limitat d'aquesta ressenya em porta a destacar-ne tres: en primer lloc, és modèlic en l'adopció de l'esmentada perspectiva sistèmica del treball; en segon lloc, pel seu rigor metodològic; i, finalment, també per la seva ambició.

L'objectiu d'estudiar l'economia agrària baixempordanesa en el seu conjunt i de posar en relació els diferents elements que la conformen, dóna lloc a l'organització del llibre: comença amb la descripció de l'ús del sòl i l'estructura productiva de l'agricultura d'aquesta comarca a mitjan segle XIX (capítol 1), per després explicar —tenint en compte la dotació ambiental i els aprofitaments agrícoles— quines eren les tècniques i el procés de treball agrari (capítol 2), on destaca l'excedent de mà d'obra i les ocupacions de la força de treball fora del sector, com ara l'explotació forestal, la indústria suro-tapera o la manufactura domèstica. Seguidament, analitza les condicions de reproducció de la força de treball agrària a partir de la distribució de la terra (capítol 3). És, aquesta, una aproximació en la qual l'autor ja ha fet algunes contribucions remarcables, com ara el treball publicat al llibre sobre nivells de vida editat per José M. Martínez Carrión (2002). Entenent les famílies pageses com a unitats de consum i de producció, calcula la seva capacitat per ser autosuficients a partir de l'explotació dels seus patrimonis, i en conclou la inca-

pacitat d'aquestes per assolir l'equilibri reproductiu —utilitza, com a base empírica, el cas de Monells entorn de 1880—. A continuació, analitza la distribució de la terra, fixant-se no simplement en l'extensió de terra posseïda, sinó també en l'ingrés potencial que podia generar (capítol 4). Destaca la importància de la petita propietat en els espais d'aprofitament agrícola —i, per tant, amb un pes econòmic determinant—, al costat dels masos com a unitat organitzativa bàsica dels grans patrimonis, molt dispersos territorialment i que controlaven els espais no agrícoles. Aquest pes notable de la petita propietat limita la proletarització de la població rural; però les esmentades dificultats de la seva reproducció econòmica donen com a resposta l'arrendament de terres o, també, com s'ha dit, el treball fora del sector. L'anàlisi de la distribució de la terra es clou, doncs, amb les vies d'accés alternatives a la propietat: les diferents modalitats d'arrendament i, en particular, les masoveries (capítol 5).

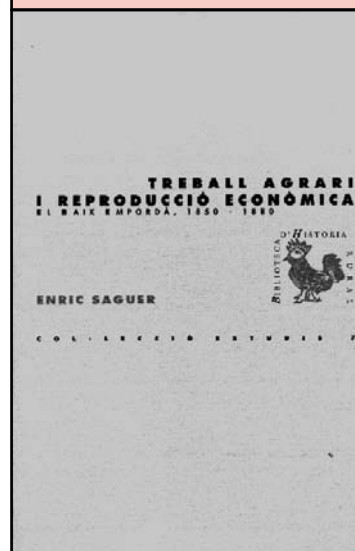
Aquest recorregut és seguit amb un rigor metodològic destacable, tant en els plantejaments teòrics, que ocupen una part sensible de cadascun dels capítols, com en el tractament de la base empírica. El lector familiaritzat amb la història agrària sap que la documentació disponible per tractar aquests temes és molt fragmentària i plena d'insuficiències. És, per tant, imprescindible una utilització acurada i crítica de les fonts, i això no es troba a faltar en aquest llibre. Al mateix temps, és remarcable l'esforç per compilar un volum de documentació exhaustiu, molt divers i també molt dispers en diferents arxius, en el qual hi ha cartilles avaluatòries i amillaments, documentació notarial o del Registre de la Propietat, comptabilitats d'explotacions agràries procedents d'arxius patrimonials, etc. És per això que el CD-Rom que complementa el llibre té un valor afegit: a més d'oferir un extens annex de taules, gràfics i mapes, posa a l'abast de l'investigador un gran volum d'informació de difícil accés, com ara la base de dades dels amillaments. No és, per tant, un simple complement del llibre.

Finalment, es fa necessari dir que l'estudi d'Enric Sagner és modèlic per la seva ambició: a partir d'un estudi d'àmbit local o comarcal, aquest llibre elabora plantejaments generals i entra en les grans qüestions de debat historiogràfic de casa nostra

SAGUER I HOM, Enric

Treball agrari i reproducció econòmica. El Baix Empordà, 1850-1880

Biblioteca d'Història Rural (Col·lecció Estudis, 7),
Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines / Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC - Secció Vicens Vives) de la Universitat de Girona / Publicacions de la UdG; Girona, 2005, 310 pàgs.

notes de lectura

a l'entorn de la Biblioteca d'Història Rural

i de més enllà —la bibliografia utilitzada i també la manera d'utilitzar-la ho acrediten abastament—. El lector, doncs, no s'ha de confondre: per bé que el llibre hagi estat editat per l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines i que tingui com a objecte una de les seves comarques, no es tracta d'una obra d'història local ni molt

menys localista. Gràcies al llibre d'Enric Saguer podem conèixer molt millor l'organització social de la producció en una agricultura orgànica avançada.

Jordi Planas Maresma
Universitat de Barcelona ■

LLUCH BRAMON, Rosa

Els remences. La senyoria de l'Almoïna de Girona als segles XIV i XV

Biblioteca d'Història Rural
(Col·lecció Estudis, 8),
Documenta Universitaria /
Associació d'Història Rural
de les Comarques Gironines
/ Centre de Recerca
d'Història Rural (ILCC -
Secció Vicens Vives) de la
Universitat de Girona;
Girona, 2005, 415 pàgs.

Per a tot aquell que no conegui de prop la historiografia recent sobre els remences medievals, el llibre de Rosa Lluch pot ser una sorpresa. Hom pot preguntar-se com pot ser que a hores d'ara ningú no s'hagi plantejat estudiar què eren a la pràctica els mals usos vinculats a la condició remença dels pagesos medievals de la Catalunya Vella, si tenim en compte que els remences i, sobretot, les revoltes que protagonitzaren durant la segona meitat del segle XV han estat un tema central del medievalisme català des de fa més d'un segle. Hom podria pensar també que hi ha una manca de fonts i que s'ha descobert algun nou document que permeti allò que fins ara no s'havia pogut fer. Tanmateix, qualsevol que conegui mínimament els nostres arxius sabrà que això no és cert.

No és fàcil —ni aquest és el lloc— donar resposta a aquestes preguntes, però cal felicitar-se que algú, per fi, hagi posat fil a l'agulla per començar a omplir aquest buit historiogràfic. I aquest és un dels grans mèrits de la recerca que Rosa Lluch ha dut a terme durant aquests darrers anys, culminada en la seva tesi doctoral que ara veu la llum en forma de llibre. Fins ara coneixíem els mals usos vinculats a la condició remença fonamentalment per allò que en deien els Costums i els comentaris que els juristes en feien, mentre que tan sols comptàvem amb algun exemple escadusser de la seva aplicació real. A partir d'ara, gràcies al treball de Rosa Lluch, tenim a l'abast 1258 homenatges i reconeixements de domini, 424 firmes d'espoli forçades, 557 redempcions i 105 intèsties i eixòrquies, repartits en un llarg període de més de cent anys —des de 1331 fins a 1458—, i tots ells procedents d'una mateixa senyoria, l'Almoïna del Pa de la catedral de la ciutat de Girona.

L'autora ha pogut reunir aquest important cúmul d'exemples d'aplicació dels mals usos perquè no s'ha limitat a cercar en els importants fons de pergamins de les institucions eclesiàstiques d'aquest país —entre les quals, l'Almoïna del

Pa de Girona—, sinó que ha posat l'ull en una font excepcional: els llibres de comptes que els administradors de l'Almoïna havien de presentar per a auditar la seva gestió. Aquests llibres, juntament amb els conservats per a la mateixa institució de la catedral de Barcelona, constitueixen les dues principals sèries de comptabilitat senyorial conservades a Catalunya. Aquesta font permet a Rosa Lluch, per una banda, conèixer la globalitat dels ingressos d'aquesta senyoria —els molts exemples adduïts representen la totalitat dels que va rebre la senyoria durant els molts anys dels quals conservem els llibres de comptes—; i, per l'altra, permet documentar els ingressos d'aquells mals usos l'aplicació dels quals no acostumava a generar un instrument notarial. En aquest sentit, cal destacar la gran importància que tenen les 424 firmes d'espoli que Rosa Lluch ha reunit.

El llibre s'estructura en tres parts: en la primera, que podem considerar introductòria, formada pels dos primers capítols, l'autora ens presenta breument les fonts, la institució senyorial i el domini de l'Almoïna del Pa; la segona constitueix la part central del llibre i està dividida en quatre capítols, dedicats als homenatges i reconeixements de domini, les firmes d'espoli forçades, les redempcions i les intèsties i eixòrquies —Rosa Lluch dissectiona en aquesta part els diferents mals usos percebuts per l'Almoïna: primerament, els descriu a partir del que diuen els Costums; després, contrasta aquesta informació amb la que apareix als comptes de l'Almoïna; i, seguidament, estableix una cronologia tant del nombre de casos com de les quantitats percebudes al llarg dels més de cent anys que formen la sèrie estudiada—; la tercera i última part, conclusiva, està dividida en tres capítols, un dedicat a la servitud dins el mas, un altre fora del mas i, finalment, un tercer, centrat en la fi de la percepció per part de l'Almoïna del Pa de Girona dels mals usos sobre els pagesos remences del seu domini.

Rosa Lluch analitza exemplarment els mals usos i, de ben segur, el seu estudi constituirà un referent per a tot aquell que els investigui en d'altres senyories. D'entre les diverses conclusions del llibre, voldríem destacar especialment aquella que liquida una de les hipòtesis més repetides en les darreres dècades, la que afirma que la Pesta Negra o la crisi baixmedieval provocà la caiguda dels ingressos dels senyors feudals, els quals reaccionaren endurant les condicions dels pagesos dels seus dominis a través, fonamentalment, d'una exigència més rigorosa i més dura dels mals usos, fet que acabaria provocant les revoltes pageses del segle XV. Sobre això, Lluch demostra categòricament que l'Almoina del Pa percebia els mateixos mals usos i ho feia de la mateixa manera abans i després de 1348, l'any de la gran mortaldat.

A partir d'aquesta i d'altres conclusions rellevants, Rosa Lluch obre les por-

tes a replantejar de bell nou el problema de la condició remença i, especialment, el de les revoltes pageses del segle XV. Potser ens hagués agradat trobar també un estudi més financer dels ingressos de l'Almoina del Pa, que permetés relacionar els ingressos procedents de la percepció dels mals usos amb els ingressos globals de la institució o els parcials en cadascun dels seus dominis o en algun dels més importants. I no hagués estat malament intentar reconstruir algun exemple dels pagaments que una família pagesa hauria pagat al llarg de la seva vida. De totes maneres, tal com assenyala l'autora al final del llibre, són, aquestes, qüestions que es reserva —esperem que sigui així— per a un futur immediat.

Pere Ortí
Universitat de Girona ■

llibres

El llibre que comentem és el primer volum, dedicat a l'antiguitat, d'una obra ambiciosa, de síntesi i alhora pionera, la *Història agrària dels Països Catalans*, que comptarà en total amb quatre volums. Els altres tres s'ocuparan de la història agrària en l'edat medieval, moderna i contemporània, respectivament. S'inicia amb un pròleg (pàgs. 7-15) del professor Emili Giralt i Raventós, director de tota l'obra, que en justifica la necessitat i l'oportunitat, explica els criteris amb què s'ha planificat tant des del punt de vista dels continguts com de l'espai geogràfic, i qui són els autors que han coordinat els volums i els han redactat. Després d'aquesta presentació general i encara al pròleg, es dedica a fer un resum força complet del contingut d'aquest primer volum, que és també l'únic que té una distribució peculiar que s'allunya de la dels altres tres, els quals es divideixen en tres parts —una dedicada a la dinàmica del període, una altra a les estructures materials i l'última a la societat rural—. El primer volum comprèn ell sol set mil·lennis, des del neolític a l'època visigòtica, i un període tan llarg ha obligat a una estructura més fragmentada. A més, és el volum que ha de contenir els aspectes generals que afecten tota l'obra.

Aquests aspectes més generals, els trobem en un capítol sobre el marc geogràfic dels Països Catalans. Com és natural, afecta totes les èpoques històriques que

seran descrites a tota l'obra. S'estructura en dos textos, un de Josep Maria Panareda sobre els factors naturals que condicionen l'activitat agrària (pàgs. 19-50) i un altre de Maria del Tura Bolós sobre el paisatge rural dels Països Catalans i la seva evolució (pàgs. 51-99). Aquí ja hem pogut apreciar quina serà la característica general del volum: dues síntesis ben estructurades, denses i útils. Les notes, amb comentaris i bibliografia, les trobem al final de pàgina; i, un cop acabat el capítol, torna a haver-hi la bibliografia citada, ara completa i ordenada.

Després d'aquesta introducció geogràfica, entrem tot seguit en la matèria pròpia del volum, la història agrària dels Països Catalans a l'antiguitat. Està estructurada en quatre capítols que tenen un ordre cronològic i que estudien, respectivament, la prehistòria, la protohistòria, l'època romana fins al Baix Imperi i, finalment, l'antiguitat tardana fins al final de l'època visigòtica.

El capítol dedicat a la prehistòria, titulat "Les primeres societats pageses", comprèn des dels inicis de les activitats agrícoles dins al final del segon mil·lenni abans de la nostra era (pàgs. 103-178) i ha estat redactat per Miquel Molist, de la Universitat Autònoma de Barcelona. Hi ha una primera part on s'expliquen els mètodes de la paleobotànica i l'arqueozoologia amb els quals es recuperen i estudien les restes vegetals i animals que proporciona l'ar-

**GUITART i DURAN,
Josep (coord.)**

***Història agrària
dels països
catalans, vol. 1
[Antiguitat]***

Fundació catalana per a la
recerca i la innovació,
Barcelona, 2005, 585 pàgs.

queologia i que fan possible la reconstrucció dels paisatges i de l'economia. De fet, aquest aspecte afecta tota la història agrària, encara que sigui amb un pes desigual, fins a l'època contemporània —potser es podria haver ubicat en la introducció de tota la història o, almenys, en la introducció de tot el volum—. Després, és situada l'aparició de les pràctiques agrícoles i ramaderes en el marc teòric de les diferents hipòtesis que intenten explicar-la i en el marc geogràfic on es va produir. S'analitza l'evolució historicosocial del període —cosa imprescindible, ja que dura sis mil·lennis—, per ocupar-se tot seguit de les activitats agrícoles i ramaderes, l'aparició de les plantes cultivades i el seu conreu i, finalment, estudiar-ne el consum i l'emmagatzement.

El capítol dedicat a la protohistòria, titulat "Les activitats agrícoles i el seu desenvolupament al llarg del primer mil·lenni aC" (pàgs. 181-289) ha estat redactat per Elena Grau, de la Universitat de València, i Enriqueta Pons, del Museu d'Arqueologia de Catalunya. Hi trobem, després d'una altra evocació dels mètodes paleobotànics i arqueozoològics per restituir el paleopaisatge i el medi ambient, una síntesi sobria i excel·lent del primer mil·lenni de la nostra era en els Països Catalans, seguida de l'estudi de les activitats agrícoles i ramaderes i la conservació i consum dels aliments. És interessant l'apartat dedicat als cultes agraris, que també es podria haver introduït en els altres capítols.

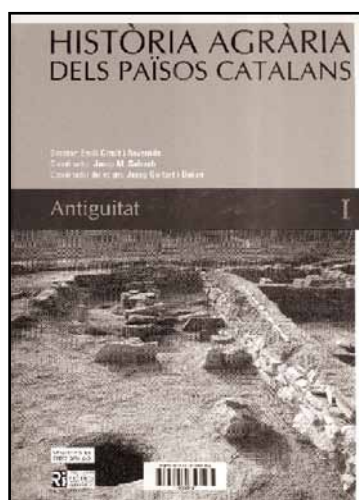
El capítol sobre "L'època romana" (pàgs. 293-480) ha estat redactat per Marta Prevosti, de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, i és una síntesi molt completa del que sabem sobre el món agrari romà. Ara ja no estem a la prehistòria, de manera que no disposem només de la informació que proporciona l'arqueologia. Per això en la introducció sobre l'agricultura del món romà ja hi trobem contemplats aspectes com el tipus de propietat rural, el repartiment de terres, les categories jurídiques de la terra, la fiscalitat, l'estatus de la mà d'obra i les informacions que proporcionen els agrònoms romans, així com el tipus de poblament. La resta del capítol estudia l'evolució de l'agricultura i la ramaderia durant les diferents etapes del període, i així podem assistir a la profunda transformació dels segles II i I aC., amb l'arribada de colons romans que porten amb ells noves formes de producció; i podem veure, també, l'abandonament dels establiments ibèrics, la fundació de les noves ciutats i com el cultiu dels cereals,

malgrat mantenir-se sempre important, deixa pas al cultiu de la vinya. També hi ha espai, és clar, per la producció i el comerç del vi. Va ser durant els primers segles de la nostra era quan tingué lloc el gran desenvolupament de l'imperi romà, on moltes províncies, com la mateixa Tarraconense, agafaren un protagonisme econòmic molt gran. El comerç i les actives relacions entre els dos extrems del Mediterrani permetien la ràpida expansió de noves varietats de plantes agrícoles. Aquest període, però, acabà amb les primeres crisis agrícoles.

L'últim capítol, "L'antiguitat tardana" (pàgs. 483-585), és compartit per Pere de Palol, que en dóna els trets essencials en un text titulat *Economia i societat del Baix Imperi a l'època visigoda* (pàgs. 483-511) —segurament fou un dels últims que va redactar i que va poder veure publicat el catedràtic emèrit d'arqueologia paleocristiana de la Universitat de Barcelona, traspasat el mateix any de seva publicació— i per Rosario Navarro Sáez, també professora de la Universitat de Barcelona, que s'ha ocupat de *La documentació arqueològica* (pàgs. 513-585) d'aquest període. Ara assistim a l'enfortiment de les grans propietats agrícoles, lligades, com abans, a l'aristocràcia senatorial; busquen cada vegada més l'autoabastiment. Per tant, va disminuint la importància de les ciutats i del comerç.

Creiem que, en general, tota aquesta obra és d'un gran interès. Si l'ambició dels autors era, com es diu en el pròleg, que esdevingui una obra de consulta obligada per tothom que treballi en la nostra història, aquesta fita s'ha aconseguit plenament. Naturalment que hi algun defecte: alguna repetició innecessària, alguna variació en la forma d'escriure un nom de lloc, alguna ordenació defectuosa de la bibliografia, etc., però no desmereixen gens ni mica el resultat d'un esforç tan considerable. El sistema adoptat, d'una obra de síntesi on les afirmacions són ben anotades i on hi ha una bibliografia selecta, és molt encertat i la converteix en una obra realment útil. L'edició, il·lustrada en blanc i negre de forma suficient, es fa agradable i llegidora també per la qualitat del paper i la distribució del text, que és agradable. Cal, doncs, felicitar els autors, coordinadors, director i editors per aquesta obra, que, juntament amb els altres volums, representa una fita en la historiografia catalana.

Narcís Soler
Universitat de Girona ■

El passat 16 i 17 de desembre va tenir lloc a la UdG el XVIII Seminari d'Història Econòmica i Social, que va girar al voltant de la temàtica "Treball, món rural i canvi agrari a l'Europa contemporània. Noves perspectives d'anàlisi històrica", coordinat per la doctora Rosa Congost.

L'encarregat d'obrir les sessions va ser el professor Llorenç Ferrer, que va reflexionar sobre la pluriactivitat laboral de les famílies pageses en les societats preindustrials; d'aquesta manera, va desmuntar alguns dels tòpics que sobre la pagesia han predominat recentment en la historiografia econòmica i social. Enric Saguer, a partir de les conclusions extreïdes de la seva tesi doctoral, va apuntar, precisament, com la pluriactivitat era, i havia de ser, un tret molt important dins el món rural del Baix Empordà entre els segles XIX i XX. El model esgrimit per aquest historiador posa de manifest com aquesta àrea gironina era altament excedentària en mà d'obra agrícola i, també, com aquests treballadors del món rural havien de completar per força els seus ingressos salarials mitjançant altres activitats relacionades amb la transformació dels productes agroforestals.

Giuliana Baglioli va iniciar un segon bloc de sessions relacionat amb els mercats de treball i les formes de contractació agrària. Aquesta historiadora italiana, que ha centrat els seus estudis en la regió de la Toscana, després de fer una breu síntesi sobre la *mezzadria*, va exposar com aquesta institució, després de viure un període d'apogeu, inicià la seva decadència a partir de la Segona Guerra Mundial. Factors com la disminució de la renda per càpita dels *mezzadri* i l'empitjorament relatiu de les seves condicions de vida, sumats a l'efecte crida dels sectors industrial, terciari i el de la construcció de postguerra, van ser determinants a l'hora de dissoldre aquesta institució, que es remuntava, ni més ni menys, que al segle XII. Antonio López Estudillo, per la seva banda, va realitzar una reflexió sobre el gran ventall de fórmules de contractació agrària existents en el camp andalús d'Època Moderna, i va remarcar la funcionalitat de certes fórmules contractuals o normatives legals per controlar o atraure la mà d'obra agrària en períodes en què l'oferta d'actius podia ésser més aviat escassa (tal com succeï durant els segles XVI i XVII). Per últim, Pere Roca va presentar una ponència que girà al voltant dels mossos, criats i pastors

entre els segles XVII i XIX al Vallès Occidental, a partir de l'estudi de fonts tan interessants per a les temàtiques sobre les quals girà el seminari com són els registres de compliment pasqual, però malauradament encara poc treballades pels investigadors, malgrat el seu potencial per a la història. Roca, a partir d'aquest tipus documental i altres fonts complementàries, ha estat capaç d'anàlitzar multitud d'aspectes lligats amb el perfil sociolaboral d'aquests treballadors de mas i oferir-nos una evolució d'aquestes figures al llarg del temps.

El tercer bloc de ponències del seminari girà entorn de la mobilitat i el canvi social. Mònica Bosch va exposar les principals característiques de la mobilitat dels masovers de Girona entre els segles XVII i XIX, a partir de l'estudi d'un patrimoni hisendat, els Puig-Carles, i una família de masovers, els Culubret. Aquesta historiadora, a més, va endinsar-nos en els mecanismes de reclutament de masovers utilitzats pels grans propietaris gironins i va explicar-nos els punts de trobada i allunyament que podien arribar a tenir hisendats i masovers pel que fa a les estratègies matrimonials o els sistemes hereditaris. Antonio Míguez, per la seva banda, ens va parlar d'un altre tipus de mobilitat: la que va del camp a la ciutat, i com aquesta immigració rural forní el moviment obrer gallec de finals del segle XIX i principis del XX fins a dotar-lo d'uns trets culturals ben diferents dels que s'afaiçonaren en altres zones d'Espanya, marcadament per una industrialització (si és que en podem parlar per al cas gallec) més intensa. Finalment, Fernando Mikelarena ens féu un breu resum sobre les migracions a Espanya entre l'últim terç del segle XIX i el primer del segle XX, i ens donà la seva hipòtesi sobre els possibles factors explicatius d'aquest fenomen. Aquest historiador ens va descriure com durant aquest període s'esdevingué un fenomen d'emigració cap a províncies industrials, grans ciutats i algunes províncies agrícoles del sud de la península, des de determinades regions de la meitat nord d'Espanya.

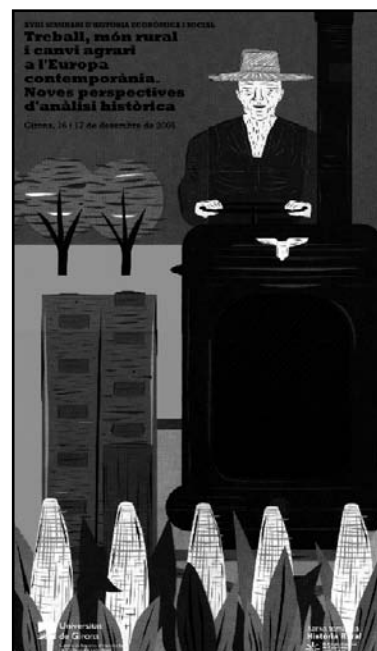
El XVIII Seminari d'Història Econòmica i Social va concloure, tal com havia succeït en els precedents blocs temàtics, amb un petit debat al voltant d'alguns dels punts exposats pels ponents; i, certament, d'aquesta manera s'acompliren bona part dels objectius que s'havia marcat l'organització.

Sebastià Villalón ■

XVIII Seminari d'Història Econòmica i Social

Treball, món rural i canvi agrari a l'Europa contemporània. Noves perspectives d'anàlisi històrica.

**Universitat de Girona,
desembre de 2005**

2006, Any del novè centenari del primer esment de Brunyola

Enguany, Brunyola té un motiu més per donar-se a conèixer. Es tracta de la commemoració del novè centenari del primer esment de Brunyola. El nom de Brunyola —latinitzat, *Bruniola*— apareix en un document datat el 17 de febrer de 1106. Es tracta de la donació d'aquest castell i dos més per part del comte de Barcelona, Ramon Berenguer III, al vescomte de Cabrera, Gerald Ponç II. El pergamí original es conserva l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i se'n conserva una còpia de l'any 1292, també en pergamí, a l'Arxiu Diocesà de Girona. El mes de febrer de 2004 vaig suggerir la idea de la commemoració a l'Ajuntament, que hi mostra molt d'interès i comunicà la iniciativa a la Generalitat de Catalunya, a l'Exma. Diputació de Girona i al Consell Comarcal de la Selva. Aquests mostren la seva disposició col·laborant en l'organització i finançant els actes. A proposta de l'alcaldia, per unanimitat de tots els regidors assistents, el 22 de novembre de 2004

s'aprovà la declaració de l'any 2006 com a "Any del novè centenari" del primer esment de Brunyola. Tenim un any per a la preparació, però cal posar fil a l'agulla de seguida i anar per feina si les coses es volen fer bé. En sessió plenària de 31 de gener de 2005 s'aprovà la creació del Consell assessor per l'organització de la celebració del novè centenari de Brunyola. Estarà presidit per l'alcaldesa - presidenta de Brunyola, i hi figuraran en qualitat de membres vocals un representant nomenat per la Generalitat, un altre nomenat per l'Exma. Diputació de Girona, un altre nomenat pel Consell Comarcal de la Selva i Ricard Teixidor i Palau, en qualitat de representant de l'Ajuntament. També es va preveure comptar amb la col·laboració dels veïns i les veïnes de Brunyola. El Sr. Josep Antoni Tàssies, veí del Municipi, cedeix de manera gratuïta el logotip de la commemoració, "Brunyola, 900 anys". En reunions successives van anar sorgint propostes concretes d'actes. En

acabar l'any 2005, el calendari quedà enllestit d'aquesta manera:

- Diumenge, **22 de gener de 2006**: Acte inaugural del 9è centenari - Presentació del llibre *Brunyola, de castell a poble i de baronia a municipi*, per Ricard Teixidor i Palau - Inauguració de l'exposició "Castells medievals de la Selva" - Exposició de cistelleria pròpia dels camps - Dinar popular (Dins dels actes de la Festa Major de Sant Fruitós).
- Divendres, **17 de febrer**: Acte plenari de commemoració del primer esment del Castell de Brunyola.
- Dissabte, **22 d'abril**: escenificació d'una revolta pagesa - Conferència: "La vida als castells", a càrrec de Jordi Turà - Exposició d'eines de camp - Mostra d'herbes remeieres.
- Diumenge, **23 d'abril**: Visita guiada al Castell de Brunyola i visita guiada des de Brunyola fins a la Torre del Castell Vell (dins dels actes de la Festa del Roser).

- Diumenge, **8 d'octubre**: a les 17h, conferència "La pagesia de Brunyola a la baixa edat mitjana", a càrrec de Ricard Teixidor i Palau - Concurs fotogràfic del municipi de Brunyola i Sant Martí Sapresa - Fira medieval (dins dels actes de la Fira de l'Avellana).

- Diumenge, **12 de novembre**: a les 12 h, visita guiada per indrets històrics de Sant Martí Sapresa - a les 14h, dinar popular.

En la data que escric això (darreries del mes de febrer), ja s'han dut a terme les dues primeres activitats, les del 22 de gener i del 17 de febrer. Encara queden un munt d'actes, i aprofito l'avinentesa per convidar-hi els lectors de *Mestall*. Personalment, recomano la visita al castell i al poble i entorns. De ben segur que en quedareu satisfets.

Ricard Teixidor i Palau ■

Documentació Notarial i Arxius. Els fons notarials com a eina per a la recerca històrica.

Arxiu Històric de Girona.
5 i 6 d'octubre de 2006

Ponència 1- *Les fonts notarials a les comarques gironines. Descripció, conservació i recerca*, a càrrec de **Antoni Mayans i Xavier Puigvert**, arxivers de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa.

Ponència 2- *La investigació en història medieval a partir de les fonts notarials*, a càrrec de **Christian Guilleré**, professor de l'Universitat de Savoie (França), **Anthony Pinto**, encarregat de curs de l'Universitat de Savoie.

Ponència 3- *La documentació notarial a l'edat moderna a Girona*, a càrrec de **Pere Gifre Ribas**, historiador.

Ponència 4- *Fonts notarials per a l'estudi de les transformacions socials dels segles XVIII i XIX*, a càrrec de **Rosa Congost**, professora d'història econòmica de la Universitat de Girona.

Tribuna d'experiències en el camp de la conservació i organització de fons notarials presentat per **Laureà Pagarolas**, director tècnic de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona:

- *La descripció dels fons notarials a l'Arxiu Històric de Girona*, a càrrec de Santi Soler, arxiver de l'AHG.

- *La descripció dels fons notarials als Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals* (França), a càrrec de **Christine Langé**, directora, i **Denis Fontaine**, arxiver dels Arxius Departamentals.

- *Els projectes en curs de la secció d'arxius notarials del CIA-ICA*, a càrrec de **Pere Puig**, director de l'Arxiu Històric de Terrassa.

- *Nous suports per a la conservació de fons notarials*, a càrrec de **Tomàs López**, director a Catalunya de Tecnologies de la Documentación S.A.

Es poden presentar comunicacions de fins a 6 fulls DIN A4 que seran publicades, abans del 31 de juliol de 2006.

Per a més informació: AHG. Coordinador Joel Colomer. Tef.972-22-55-00. E.mail: ahg.cultura@gencat.net.

520 aniversari de la Sentència Arbitral de Guadalupe

Entre els mesos d'abril i octubre, l'Ajuntament de les Planes d'Hostoles, amb la col·laboració de diverses entitats culturals, ha programat un seguit d'actes commemoratius del 520 aniversari de l'abolició dels mals usos amb la Sentència Arbitral de Guadalupe.

Excursions, conferències, exposicions, concerts de música medieval o demostracions gastronòmiques configuren una agenda que podeu consultar a la pàgina web de l'Ajuntament de les Planes d'Hostoles: www.webgipal.net/lesplanes

CURSOS, JORNADES, CONGRESSOS

Congrés **El Paisatge, element vertebrador de la identitat empordanesa**. Figures, 20-22 d'octubre de 2005. Organitzat per l'Institut d'Estudis Empordanesos. 4 àmbits temàtics: 1-Territori, paisatge i medi natural a l'Empordà. 2-Les transformacions d'un paisatge: memòria i història. Història antiga empordanesa. 3-Les transformacions d'un paisatge: memòria i història. Història moderna empordanesa. 4-El paisatge empordanès inspirador de la creació artística. Seus: Casino Sport de Figueres, Biblioteca del Castell de Peralada i Castell de Sant Ferran de Figueres. Informació: IEE. Tf. 972-500-012 (dm i dj. 4 a 6) congres@ieempordanesos.org

Any Cabrera. 2n Centenari del naixement de Ramon Cabrera. **Congrés Internacional "Ramon Cabrera i el fenomen carlista"**. Tortosa, 26-29 d'octubre de 2006. Informació: Amics i Amigues de l'Ebre. Tf. 977-511-066 (dt, dc i dv. 17 a 21) i amics.ebre@terra.es

BEQUES I PREMIS

Beques de Recerca Comarcal Joaquim Palmada Teixidor, una en l'àmbit humanístic i l'altra en l'àmbit científic. Organitzat pel Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. Dotació: 3000 euros. Termini: 30 de setembre

2006. Més informació: CECB. Tf.972-57-23-61 (dv. 19 a 21 i db. 9 a 13)

VII Premi de recerca Josep Ricart Giralt per treball de ciències socials en relació al patrimoni i la cultura marítimes de la costa catalana. Organitza Museu Marítim. Dotació: 4800 euros. Termini de presentació: 8 de setembre 2006. Més informació a MM. Tf. 93-342-99-20 (dl-dv. 10 a 14) i m.maritim@diba.es

mestall
ANUARI D'HISTÒRIA RURAL
DE LES COMARQUES GIRONINES

redacció:
Rosa Congost, Lúcia Donat,
Ricard García, David Moré,
Joaquim M. Puigvert
Assessor lingüístic: Daniel Ferrer
Per a informació i inscripcions:

Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines

Pl. de Sant Josep, 1
Arxiu Històric de Girona
17004 GIRONA
Tel. 972 22 55 00

Podeu enviar-nos textos o suggeriments a: mestall@ddgi.es
Periodicitat: semestral.
Dipòsit legal: GI-731-1999

JORNADA D'HISTÒRIA DE LA VETERINÀRIA I DE LA RAMADERIA

divendres 24 de novembre de 2006

Organitzadors: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Centre de Recerca d'Història Rural (UdG) i Col·legi Oficial de Veterinaris de Girona

Joaquim M. Puigvert (CRHR-UdG), *Aproximació a la història social de la veterinària a Catalunya (1850-1936)*.

Martí Pumarola (ACHV, UAB), *La veterinària a les comarques gironines*.

Josep Pujol (UAB), *El consum de carn i llet a la Catalunya contemporània*.

Enric Sagner (CRHR-UdG), *El desenvolupament ramader de les comarques gironines (1850-1950)*.

Taula rodona: *L'exercici de la professió veterinària, avui*. Moderada per **Martí Pumarola** (UAB).

